

F Ű Z F A B A L Á Z S

Szitár Katalin és a 12 legszebb vers-program

Szitár Katalinnal a VEAB Irodalomtudományi Munkabizottságában dolgozhattam együtt évekig (ő volt az elnök, én pedig az alelnök). Kétségtelen, hogy váltottuk meg a világot, de az utóbbi évekre kialakítottunk egy egészségesnek tűnő kompromisszumot: a veszprémi erők elsősorban a tudományos kérdésekre koncentrálnak, míg a szombathelyiek szaktárgyunkat mindenképp a pedagógikum felől értelmezik (hangsúlyozandó, hogy ez a „munkamegosztás” csak a VEAB munkabizottságára volt érvényes!).

Amikor ez a „megegyezés” megszületett, már jócskán benne voltunk *A 12 legszebb magyar vers*-sorozatban, azaz mi személyesen jól ismertük egymást. Emlékezetem szerint Katalin korábban és közben nemegyszer volt vendéglőadó szombathelyi konferenciákon is.

Igen örültem, amikor 2008 tavaszán hívásomat elfogadta, és jelentkezett a Pílinzsky-konferenciára, mely az *Apokrifet* választotta tárgyául.

*

2007 szeptemberében lett 160 éves a magyar irodalom történetének a világon egyik legismertebb remeke, a *Szeptember végén* című Petőfi-költemény. Ennek tiszteletére tudományos konferenciát rendeztünk a vers szülőhelyén, Koltón, illetve a közeli Nagybányán.

A szimpóziumon Margócsy István zárszavában kifejtette, hogy az ilyesfajta emberi és szakmai találkozások azért fontosak, mert választ próbálnak adni a jelenkor egyik legfontosabb kérdésére: „Mit kezdjünk a kultúrával, mit kezdjünk a költészettel a XXI. században?”

Kerényi Ferenc – betegsége miatt – előadásának szövegét küldte el erre az ülésre, egyetértve annak szellemével, sőt, megfogalmazta számomra azt is, hogy akkor érdemes ilyesfajta konferenciát csinálni, „ha az embernek van koncepciója”.

Ez utóbbi kijelentésen, illetve a *Szeptember végén*-konferencia sikerén felbuzdulva, az ott elhangzottaktól motiválva született meg és indult útjára a Kárpát-medencében *A 12 legszebb magyar vers*-program.

A versek kiválasztásában az irodalomtörténeti kánon – és persze a személyes ízlés elfogultsága – mellett elsősorban az vezérelt, hogy a szövegek részei legyenek az általános vagy középiskolai tananyagban, ismertek legyenek az irodalom iránt kevésbé érdeklődők körében is.

S ha lesznek konferenciák, akkor kötetek is kellenek, gondoltam tovább a koncepciót. Megszületett az ötlet, hogy legyen ez egy igazi könyvsorozat, melyet a későbbiekben magyartanárok és egyetemisták haszonnal forgathatnak majd, hiszen – feltételezésünk szerint – az adott verssel kapcsolatban a legújabb kutatási eredményeket és a legfrissebb gondolatokat tartalmazzák. A „T I Z E N K É T V E R S” kifejezés pedig szerencsére éppen 12 betűből áll, így kérésemre – utalva ezzel a régi Mozgó Világ grafikai megoldására – könnyedén megoldotta kiváló grafikusunk, Scheffer Miklós, hogy a könyvek gerincén egy-egy betű végül eme szintagmává álljon össze. (Az első borítón pedig mindig a szóban forgó vers kéziratát vagy annak rekonstrukcióját hoztuk.) A 6–7. gerincbetűnél még nem voltunk biztosak benne, hogy a szavak végére érünk, hogy sikerül a programot befejeznünk, de amikor a 12. kötetet is átadhattam a szerzőknek 2013 szeptemberében – ismét Koltón –, úgy éreztem, kegyelmi pillanatoknak vagyok a részese.

A második alkalommal, 2008 tavaszán csatlakozott a projekthez Jordán Tamás, Kossuth-díjas színművész, a szombathelyi Weöres Sándor Színház igazgatója, akinek még korábbról volt egy álma – mint mesélte nekem –, mégpedig az, hogy sok ember egyszerre, tömegben mondjon verset. Felkérvén őt Pilinszky János *Apokrifjének* elmondására a második szimpózium nyitányaként – éppen egy szombathelyi piros lámpánál ültünk az autóban –, azonnal megéreztem, hogy kettőnk szándékai összetalálkoztak egymással. Két-három hét múlva aztán a helyi Sportházban majdnem másfél ezer ember, elsősorban 15 éves lány és fiú szájából hangzott fel elemetáris erővel a Pilinszky-vers szózata – Melis László gyönyörű zenéje, Jordán Tamás vezénylete mellett. Az eseményt elneveztük Nagy Versmondásnak, melyet aztán minden következő konferencián megismételtünk az adott helyszínen diákokkal és felnőttekkel egyaránt. Ma már érzékelhető, hogy ez az új műfaj, a Nagy Versmondás ráérezett valamely meglévő igényre; általa a költészet visszatalált ősi formáihoz: a közösségiséghez és a hangzó beszédhez. Szitár Katalin tehát ezen az ülészakon kapcsolódott be a programba, s innentől kezdve szinte állandó résztvevője volt találkozásainknak.

E versmondások mindegyike lélekemelő esemény volt, de különösen ilyenekké váltak a határainkon túli alkalmak: a szabadkai (Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*), a nagyváradi (Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában*), a koltói Nagy Versmondás (Petőfi Sándor: *Szeptember végén*). Felejthetetlen élmény, amikor egy másik ország többségi kultúrájában élő és azt tisztelő magyar gyerekek és felnőttek halhatatlan magyar költőink versei segítségével átélhetik nemzeti identitásukat.

Konferenciáink bevált struktúrája szerint mindig az első napon tartottuk a nagyobb ívű előadásokat az adott költő monográfusaival, kutatóival – közöttük Szitár Katalin –, a második napon a szóban forgó költemény részletes elemzése-értelmezése következett, majd a harmadik napon elsősorban a vers és a költő tanításával kapcsolatos problémák kerültek terítékre.

Mindvégig azon igyekeztünk, hogy az egyes alkalmakat a költő életéhez vagy magához a vershez kapcsolódó helyszín nyújtotta élményszerűség mellett kiállításokkal,

hangversenyekkel, filmvetítésekkel, archív hangfelvételek lejátszásával, könyvbemutatókkal tegyük színesebbé– az előző konferencia kötetét mindig a következő össze-jövetel első estéjén mutattuk be. Máig is csodálattal gondolok arra, hogy alkalmanként a kolléganők és a kollégák határainkon innenről és túlról (ezeknek a határoknak egy része talán éppen miattunk, illetve az irodalom miatt is szűnt meg a program közben...?) több száz kilométert utaztak a saját költségükön, hogy 15-20 percet beszéljenek egy költeményről. Ezért én ma már egészen biztos vagyok benne, hogy a költészet mégiscsak örök. Az ember ugyan esendő, de az ember létrehozta szellemi dolgok örökérvényűek. Jordán Tamás hangokból épített katedrális gyerekek százaival, mi betűkből igyekeztünk összeróni jövendő korok számára valamit, ami fontosabb a jelennél.

Az irodalom lényege mindig is a megértésre való törekvés és ösztönzés volt (gondoljunk ismét a határok megszűnésére!). Minden műalkotás erről beszél: készüljön akár ecsettel, vésővel és kalapáccsal, vagy rögzítsék hangjegyekbe dallamait. Az irodalomnak eszköze ehhez a nyelv, amelynek legmagasabb rendű absztrakciója a költészet, amely pedig – mint minden remekmű – újratanítja velünk a nyelvet.

Meggyőződéssel hisznek ebben nemcsak azok, akik a programban előadóként, szervezőként, versmondóként részt vettek – összesen körülbelül 12 ezren! –, hanem azok is, akik filmjeink révén találkoztak velünk, vagy köteteinket vették kézbe.

Nélkülük nem jöhetett volna létre ez a mozgalom, amely – úgy vélem – mégiscsak megfogalmazott legalább egyfajta válaszlehetőséget a Margócsy István által föltett kérdésre. Ez a válasz pedig – Nietzsche után – immár *A 12 legszebb magyar vers*-program és mozgalom jelszavává vált: „Irodalom nélkül lehet élni, csak nem érdemes”.

*

Szitár Katalin a 12-ből öt alkalommal vett részt konferenciáinkon előadással, ugyanennyi tanulmányát publikáltuk sorozatunkban, s még egy további alkalommal volt nagy segítségünkre a szervezésben, éppen itt, Veszprémbe, a szomszédos VEAB-székházban, amikor a *Ki viszi át a Szerelmet*-konferencia nyitó előadásait tartottuk 2011 őszén. (Autókkal mentünk át másnap Iszkázra, s amikor amellet a vörösiszap-tározó mellett haladtunk el, amelyik egy héttel később összeomlott és tragédiát okozott a környező falvakban, Barták Balázs kollégám, aki devecseri illetőségű, meg is jegyezte, a hatalmas gátra mutatva: „egész gyerekkoromban attól féltünk, hogy ez itt egyszer átszakad...” A mondat különös aktualitást kapott a Nagy László-verscím miatt eleve, de ami pár nap múlva történt, arra senki nem számított... Talán mégiscsak sikerült átvinniük a Szerelmet a túlsó partra...).

Kati témaválasztásai önmagukban is érdekesek voltak s azok ma is – lehet, hogy mindig a nyelvről szeretett volna beszélni a leginkább? Olvassuk csak össze öt tanulmányának záró gondolatfutamait, együtt mintha még többet mondanának nekünk:

DOLGOK – JELEK – JELENLÉT

Az írás az Apokrifben

„A megértéstörténetből kiindulva fogható fel a vers alapszituációjában jelzett értelemteremtés: mint az értelem feltárulkozása a teremtett világban (megpillantás). A dolgok realitását ez a feltárulás, azaz jellé, »jelentéssé dologgá« való átalakulásuk alapozza meg. Ahhoz azonban, hogy a dolog jellé válhasson, szükséges a »kifejezett«,

stílusba és beszédmódba rendezett jeleket elszakítani a dologtól, s magát dolgot jelként használni. Pilinszky-nél: akként megpillantani. A jelenlét módja: *a dolgok realitásának* érzékelése, a költői jelenlét módja: *a dolog jelként való jelenlétének* érzékelése. Végző soron: a világ írásként való szemlélése.²¹

A KÖLTÉSZET MINT „ESTI KÉRDÉS”

„Az »este/éj/alkony« – mint a költői nyelv eleme – tehát bizonyos szemantikai paradoxon révén értelmezhető: a világ mint látvány helyére a hang kerül, pontosabban a költői szó expresszivitásában feltáruló alanyi jelenlétmód, melynek révén a világnak egy új, adekvátabb és személyesebb képe áll elő. A vers épp erre a szemantikai ellentmondásra, az összeférhetetlen elemek összekapcsolására törekszik: »másnak csupa fátyol, neked csupa látás, / itt van az alkonyat, itt van az áldás.« A kép hozzásegít a »takaró/lepel/fátyol« metaforikus jelentésének pontosításához is. A költői »látás« számára az »eltakart« – jelenségformában látható, de lényegszerűségében nem érzékelhető – világ formát ölt, de ez a feltárulás nem vizuális, hanem auditív úton, a látvány nyelvvé alakítása révén, végső soron a költői szó által történik meg.”²

AZ ÉBER LÉT ÚTJÁN A VERSHEZ

„A »páfrány«-motívum (melynek talán variánsa a »pálma«) annak a – jelenséglágon túli – elvnek lehet egyik szimbóluma, amely a világ mint a lét igazolásának megjelenítéséhez vezet Radnóti költészetében. A »páfrány«, mint láttuk, lényegében »szárny«-at jelent, vagy annak egy motivikus variánsa, amely el- vagy felemeli a világot annak esendő és pusztulásra ítélt létezéséből úgy, hogy megalkotja a dologi létezők szellemi formáját, az embert pedig rendeltetése, világban létének értelme szerint ismeri fel.”³ (97.)

RÖGESZMÉS RÉSZEGSÉG

A lírai beszéd keletkezése

„Az éjszakai bál és a torok elszorulása, a mondással, kifejezéssel való küzdelem, majd az alig-alig artikulált, »vonyítva kiszakadó« hang azé az emberé, aki átlátta saját életét, s átlátta a másikat, lányáét is, s mindkettőt megértette. A regényi elbeszélés nem ad semmiféle megoldást erre a helyzetre, pusztán az önlátás megteremtődésének pillanatát jelöli. A prózanyelvi elbeszélés csak az »én« szóba tömörítve, kifejtetlenül tudja megjelenéshez juttatni azt a jelentéstömeget, amely a *Hajnali részegség*ben majd kifejtett lírai szöveggént, versként jeleníti meg a személyt, létének költői módozatában.

Összegzőképpen a *Hajnali részegséget* – immanens metaforikája, autotextuális kapcsolódásai és autopoétikus utalásrendszere alapján – úgy interpretálnánk, mint a lírai beszédmód verses kibontakozását. Ez a szövegteremtő aktivitás a fájdalom lét-élménye nyomán születik meg, nem mint annak ellensúlya vagy semlegesítése, hanem mint az elmúlóban lévő élet jelbe fordítása: a véget érő élet s a keletkező értelem találkozása.”⁴ (58–59.)

KOGNÍCIÓ, INTUÍCIÓ, IHLET. AZ ESMÉLET POÉTIKÁJÁHOZ

„A »szem« is e költői forma részlete: a szemlélet emberének metonimikus megfelelője. A költői nyelv pedig, mely a »szem« és a »szív« közös produkciójaként áll

elő, megfordítja a szemléleti forma és a jelentés hierarchiáját. Immár nem a látható forma (kép, alak) határozza meg a jelentést, hanem fordítva: a jelentés alkot formát. Ennek nyomán lesz a szemléleti képből »határolt végtelenség«, a világegész értelmi képviselője a dolog nyelvi formájában. A »szem« érzékszervi adatait a »szív« átalakítja, személyessé formálja, s bizonyos értelemben visszaadja a szemnek, de már nem mint fizikailag látható, hanem mint gondolatilag szemlélhető, új nyelvi formát: a jelentés megjelenítését. Nem a (kész) formához rendeli a jelentést (mint ahogyan a köznyelvi beszédben tesszük), hanem fordítva: a megtalált jelentéshez keres új formát, amely folytonosan keletkezésben van.”⁵

Tehát valamennyi tanulmányából az utolsó bekezdéseket emeltem ki – joggal van-e az olvasónak olyan érzése, mintha egybefüggő dolgozat fő állításait olvastam volna föl?

*

Emlékszem, jómagam mindig alig vártam, hogy sor kerüljön Katalin előadására, s mindig egy kicsit csalódott voltam, ha nem tudott eljönni valamelyik konferenciára. Megjelenése önmagában is esemény volt, kedves, bájos lénye mindenkit elvarázsolt, okossága pedig lenyűgözött bennünket. Átlátott a szavakon, a verseken, átlátott talán mindannyiunkon.

A vitákban pedig kérlelhetetlenül pontos volt. Szóban is nyomdakészen fogalmazott. Az *Esti kérdés* kapcsán például Esztergomban alakult ki különösen nagy beszélgetés, melynek mindvégig alakító résztvevője volt. De hasonlóképpen eseményszámba mentek szenvedélyes, mégis tárgyilagos hozzászólásai Újvidéken Kosztolányival, Abdán Radnóttal, Balatonalmádiban József Attilával kapcsolatban. Ha szólásra emelkedett, egészen biztosan elcsöndesült a terem.

Reménykedjünk benne, hogy hangját, szavait méltón őrzik *A 12 legszebb magyar vers*-program kötetei is, és még sokáig és sokan fogják olvasni elegáns eszmefuttatásait erről az öt nagy versről.

JEGYZETEK

- 1 *Apokrif*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2008, 116 (*A 12 legszebb magyar vers*).
- 2 *Esti kérdés*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2009, 71–72 (*A 12 legszebb magyar vers*).
- 3 *Levél a hitveshez*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2010, 97 (*A 12 legszebb magyar vers*).
- 4 *Hajnali részegség*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2010, 58–59 (*A 12 legszebb magyar vers*).
- 5 *Eszmélet*, szerk. FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2013, 119–120. (*A 12 legszebb magyar vers*).